

Veteranplan
for
Kristiansand
2018 – 2020

Innhold

1. Innledning	3
1.1 Bakgrunn	3
1.2 Organisering av arbeidet	3
2. Statlige føringer for veteranplaner	4
2.1. Kunnskap om veteraner	4
3. Forsvarets arbeid med veteraner	6
3.1 Før, under og etter utenlandsoperasjoner	6
3.2 Forsvarets åpne dør	7
4. Veteranaktører og tjenestetilbud i Kristiansand	7
4.1 Kristiansand kommune og 8.mai arrangementet	7
4.2 NAV	7
4.2 Barne- og familietjenester, familiens hus	8
4.3 Oppfølgingstjenesten, rus og psykisk helse	8
4.4 RVTS Sør	8
4.5 Universitetet i Agder	9
4.6 Stiftelsen Arkivet:	9
4.7 SIOPS	9
4.8 NVIO Kristiansand	9
4.9 Camp Møvik	9
4.10 Legacy Veterans MC(Legacy vets) og Militære Veteraners Motorsykelklubb(Milvet)	10
4.11 NROF Kristiansand	10
5. Tiltaksdel	11
6. Kilder	12

1. Innledning

1.1 Bakgrunn.

Norge har over flere tiår deltatt i ulike militære operasjoner i krigs- og konfliktområder i andre land. Fra 1947 har over 100.000 norske menn og kvinner erfaring fra slik innsats¹. En forsvarsveteran defineres her som en person som har deltatt i internasjonale militære operasjoner. Forsvarsveteraner har om lag ti pårørende. I vid forstand utgjør veteranfamilien ca. en million nordmenn².

De aller fleste veteraner klarer seg bra, men for noen kan overgangen til videreutdanning eller familie etter utenlandstjenesten være tung. Mange veteraner opplever manglende anerkjennelse fra samfunnet for sin innsats. Forsvarsveteranene som får problemer forteller at helsevesenet mangler kunnskap om deres situasjon. Staten har i de senere årene utviklet og systematisert sin politikk overfor veteranene. Politikken er vedtatt i Storting og Regjering og er nå aktuell for Kristiansand i form av en kommunal veteranplan.

Kristiansand er en av ti steder i Norge hvor det bor flest veteraner. Inkluderer man Søgne og Songdalen bor det i overkant av 1000 forsvarsveteraner i nye Kristiansand³.

Etter bystyrevedtak 174/16 ble det innarbeidet i handlingsprogrammet for 2017-2020 at Kristiansand kommune skal ha en veteranplan innen høsten 2017.

1.2 Organisering av arbeidet

Arbeidet med veteranplanen har vært organisert i en arbeidsgruppe bestående av kommunalt ansatte og en referansegruppe. Referansegruppen bestod av forsvarsveteraner og organisasjoner med koblinger til veteranmiljøet, i tråd med planens målsetninger. Planen er sendt ut på høring i sektorene.

Mandatet er å lage en plan for Kristiansand med forslag til tiltak som gjelder heder og anerkjennelse, oppfølging og forebygging samt å benytte seg av veteranenes kompetanse. Veteranplanen vil i hovedsak orientere seg mot forsvarsveteraner fra internasjonale operasjoner.

Arbeidsgruppen har bestått av følgende representanter:

- Politisk sekretariat
- NAV Kristiansand
- Virksomhet oppfølging, rus og psykisk helse
- Familiens hus

Referansegruppen har bestått av følgende representanter:

- Politisk representant fra oppvekstsektoren, Marius Haugen (SP)
- Norges Veteranforening for Internasjonal Operasjoner, avdeling Kristiansand (NVIO)

¹ Forsvarsdepartementet 2014

² Forsvaret 2017

³ PWC 2017

KRS)

- Norske Reserveoffiserers Forbund (NROF)
- Camp Møvik
- Legacy Vets og MilVets
- Veteranforbundet skadde i internasjonale operasjoner (SIOPS)
- Luftforsvarets skolesenter (LSK)
- Forsvarets veteran tjeneste(FVT)
- Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS Sør)
- Stiftelsen Arkivet
- Universitet i Agder(UiA)

2. Statlige føringer for veteranplaner

Målgruppen for den nasjonale handlingsplanen og oppfølgingsplanen er alle norske statsborgere som har deltatt i eller deltar i fredsbevarende, fredsopprettende eller statsbyggende innsats i andre land på vegne av Norge.

Denne veteranplanen har samme målgruppe, bosatt i Kristiansand. De som har deltatt vil i denne planen heretter benevnes som veteraner.

Samfunnet har et klart ansvar for å ivareta personellet og deres nærmeste når Norge som nasjon deltar i internasjonale operasjoner. I 2009 kom St. meld. nr. 34 (2008- 2009) «Fra vernepliktig til veteran» som skulle bidra til å skape større forståelse i samfunnet for veteranenes oppdrag, situasjon og behov⁴. Regjeringens handlingsplan (2011-2013) «I tjeneste for Norge» og Regjeringens oppfølgingsplan (2014) konkretiserte og videreførte dette arbeidet. Den overordnede hensikten var at samfunnet skulle følge opp veteraner og deres pårørende.

2.1. Kunnskap om forsvarsveteraner

For å delta i militære operasjoner må vedkommende gjennom en psykisk og fysisk optaksprøve. Veteraner er selvstendige og ressurssterke mennesker. Etter å ha gjennomgått en grundig utvelgelsesprosess, blir de sendt til utenlandsoppdrag på vegne av den norske stat. Omfanget er betydelig. Over 100 000 nordmenn har siden 2. verdenskrig deltatt i nærmere 100 internasjonale operasjoner i over 40 land på fire kontinenter. Registreringen av militært personell i utenlandstjeneste startet i 1947 (Tysklandsbrigaden). I Jon G. Reichelts håndbok i militærpsykiatri (2016)⁵ er soldatlivet beskrevet:

«Å være soldat er forbundet med helt spesielle utfordringer. Deltakelse i stridshandlinger, enten det er krig i tradisjonell forstand eller nyere tids fredsbevarende eller fredsopprettende operasjoner, innebærer økt risiko for både død og fysisk og psykisk skade. I tillegg kan soldater bli nødt til å ta liv – som del av oppdraget eller for å beskytte eget eller andres liv. Alt dette kan være såpass store påkjenninger at man normalt ville frarådet mennesker å delta i slikt».

⁴ Regjeringen 2009

⁵ Reichelt 2016

Under tjeneste ble og blir personell tidvis utsatt for utfordrende hendelser som eksempelvis indirekte og direkte beskytning eller vitne til menneskelig lidelse. Det at kroppen reagerer med forhøyet stressnivå på disse belastningene er vanlig. Det vil være normalt med uro, angst, søvn- og konsentrasjonsproblemer og andre generelle tilpasningsvansker den første tiden etter hjemkomst.

I en ny doktoravhandling(2017) ble det undersøkt hvordan veteraner oppfattet egen utenlandstjeneste etter hjemkomst. Afghanistan-veteranene opplevde stor mestring av oppholdet. Mange veteraner opplever å komme hjem som en styrket person. Det å mestre militære utfordringer og kameratskap var viktigst. Mange veteraner opplevde personlig utvikling gjennom større kulturforståelse og kunnskap om å kunne samarbeide med andre under stressende situasjoner⁶.

Undersøkelser gjort av SSB og Riksrevisjonen viser at helsetilstanden for norske veteraner i all hovedsak er god. Rapportene skisserer strukturelle utfordringer med hensyn til oppfølging og anerkjennelse og indikerer at rundt 5 til 7 prosent av veteranene sliter. For denne gruppen er utfordringsbildet sammensatt og komplekst.

Som tidligere nevnt kan personell som har tjenestegjort ute pådra seg fysiske eller psykiske skader som følge av krigens realiteter. Posttraumatisk stress lidelse(PTSD) eller samvittighetsplager er noen av diagnosene som kan oppstå. For enkelte vil plagene avta over tid. For andre oppdager man ikke plagene før 20 år senere. Noen vil utvikle senskader.

Graden av voldsomme opplevelser varierer med sted og oppdragets karakter. Sammenlignes psykiske utfordringer hos veteranene mellom NATO-landene Storbritannia, USA, Danmark og Norge finner vi store forskjeller. De britiske tallene ligger rundt 5%, for amerikanske veteraner er tilsvarende tall 20%⁷. Danske tall som omhandlet Afghanistan-veteraner, viste at 13,7 % hadde PTSD-symptomer, mens 14% var plaget av depresjonssymptomer⁸. Vår egen Afghanistanundersøkelse viser at ca. 5% av veteranene derfra hadde psykiske plager i gjennomsnitt fire år etter endt tjeneste. 82% av de med helseproblemer fra Norge oppgir at de vegrer seg for å oppsøke hjelp⁹.

Inkluderes familieperspektivet gir utenlandstjeneste risiko for psykososialt stress hos familien som kan føre til psykiske problemer. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2016) gav ut en rapport som blant annet fant at mye fravær og utenlandstjeneste kunne være en stor belastning for familien. Barn opplevde økt usikkerhet, urolighet og savn. Mange opplevde problemer i forholdet etter hjemkomst. Dessverre ser man at mange veteraner går gjennom samlivsbrudd og tapte nettverk. Rapporten kunne ikke tallfeste familieutfordringene, men stadfestet at Forsvarets tilbud om familieveiledningskurs hadde en positiv effekt¹⁰.

Konsulentbyrået PwC (2017)¹¹ evaluerte nylig regjeringens oppfølgingsplan som utløper i 2017. Veteraner ble intervjuet med spørsmål om forsvarets grad av ivaretagelse ovenfor veteranene og status for veteranplaner. Forsvarets forebyggende tiltak ser ut til å gi positiv effekt. Veteranene opplever at samfunnets anerkjennelse av dem har økt. Grad av samfunnets anerkjennelse tiltok når frigjøringsdagen 8. mai ble omgjort til kombinert veteran-

⁶ Gustavsen 2017

⁷ RVTS Sør 2017

⁸ Veterancenteret 2017

⁹ PwC 2017

¹⁰ RBUP 2017

¹¹ PwC 2017

og frigjøringsdag 2011. Forsvaret arrangerer dessuten en egen veterankonferanse hvert år.

Evalueringsrapporten(2017) problematiserer at de fleste kommuner ikke har en veteranplan. I 2017 økte antall kommunale veteranplaner. Status er at 15 kommuner har vedtatt veteranplan og ca. 40 kommuner er innlemmet gjennom vertskommunesamarbeid. Kommunene har jevnt over med unntak av kommuner der forsvaret har en særlig tilstedeværelse, ikke fulgt regjeringens oppfordring¹². Kristiansand er per dags dato den eneste kommunen i Agder og Telemark som har utarbeidet en veteranplan.

PwC - rapporten konkluderer at kommunenes oppfølging av veteraner og pårørende kunne vært bedre. Resultatene sammenfaller med tilbakemeldinger fra veteraner med fysiske og psykiske skader, hvor det hevdes at deres behov ikke prioriteres i det kommunale tjenesteapparatet.

3. Forsvarets arbeid med veteraner

Det skilles mellom «stadig tjenestegjørende» og «ikke tjenestegjørende». Er man ansatt i Forsvaret så blir vedkommende ivaretatt av forsvarets eget tjenesteapparat. Er man ikke tjenestegjørende har veteranen færre tilbud. Forsvarets oppfølgingsplikt avsluttes etter ett år fra hjemkomst. Alle veteraner kan likevel når som helst kontakte Forsvaret og få informasjon om rettigheter, hjelp og tilbud¹³.

3.1 Før, under og etter utenlandsoperasjoner

Før utreise arrangerer Forsvaret fellessamling for soldatene og deres familier. Her får familien informasjon om operasjonen og sikkerhetssituasjonen. De får også tips og råd om hvordan best ta vare på barn og forhold. Familien får også møte andre pårørende.

Under utenlandstjenesten har Forsvaret en 24-timers kontakttelefon for pårørende. Via denne telefonen kan viktige beskjeder formidles til de som er ute. Forsvaret arrangerer familiesamlinger underveis der det er hensiktsmessig, og videreformidler informasjon fra operasjonsområdet til de pårørende.

På vei hjem fra operasjonen har de tjenestegjørende som regel et opphold på to til tre dager, kalt mellomlanding. Overgangen til livet hjemme er ofte stor. Under mellomlandingen gjennomføres det debrief, samtale med psykolog og erfaringsinnhenting. Ved hjemkomst til Norge holdes en medaljeseremoni for å hedre soldatene. De pårørende inviteres til seremonien.

Året etter hjemkomst har Forsvaret et oppfølgingsansvar. Etter tre til seks måneder får alle en henvendelse fra Forsvaret. Her stilles en del spørsmål om hvordan den første tiden etter hjemkomst har vært. Etter ett år arrangerer Forsvaret en samling hvor personellet møtes igjen for å dele erfaringer om hvordan det var å komme hjem. Her deltar psykolog.

Forsvarets senter på Bæreia utenfor Kongsvinger, er et rekreasjons- og aktivitetstilbud som kan benyttes av veteraner og deres familier. Forsvarets veteransenter kan brukes både før, under og etter tjeneste i internasjonale operasjoner.

¹² PWC 2017

¹³ Forsvaret 2017

Hvis veteranen selv ønsker det kan de søke om få tilsendt veterankortet. Veterankortet er ikke et identitetskort, men et offisielt bevis utstedt av Forsvaret som bekrefter at personen har deltatt i internasjonale operasjoner på vegne av Norge. Forsvaret jobber med å knytte kortet til fordels- og rabattavtaler.

3.2 Forsvarets åpne dør

Åpen dør for veteraner og veteranfamilier er et tilbud til alle veteraner og deres familier. Her kan man få svar på spørsmål om dekorasjoner, dokumentasjon og internasjonale operasjoner, samt råd og veiledning om Forsvarets og samfunnets ulike tilbud til veteraner – uavhengig av når og hvor tjenesten var.

Åpen dør består av et tverrfaglig team med både militært og sivilt ansatte. Teamet har lang erfaring med å gi råd og veiledning til veteraner og deres familier. De fleste i dette teamet er også selv veteraner fra internasjonale operasjoner¹⁴.

4. Veteranaktører og tjenestetilbud i Kristiansand

Med anerkjennelse menes for eksempel positiv omtale, medaljeseremonier og arrangementer hvor veteraner inviteres til å delta. Å få anerkjennelse kan være viktig bidrag for bearbeiding av krigsopplevelsene¹⁵. Norske veteranforeninger refererer ofte til USA som et godt eksempel på en nasjon som gir tydelig anerkjennelse av soldaten. Norge har ikke sammenlignbare militære tradisjoner som USA, men Forsvaret og Forsvarsdepartementet støtter lokale veteranforeninger, som 8.mai arrangementet og Forsvarets minnedag.

Luftforsvarets skolesenter Kjevik(LSK) arrangerer minnedagen på vegne av Forsvaret, til minne om de som har mistet livet i tjeneste. Veteranforeningene inviteres til å delta på arrangementet. Det er et enkelt arrangement, med oppstilling, musikk, ord for dagen og kransenedlegging. LSK samarbeider med ordførerens kontor om 8. mai, ref. kapittel 4.1.

4.1 Kristiansand kommune og 8.mai arrangementet

Kristiansand kommune v/ ordføreren har siden 2013 arrangert mottakelse for veteranene fra Kristiansand på frigjørings- og veterandagen 8. mai. De siste årene har også veteraner fra omkringliggende kommuner blitt invitert da det ikke har vært tilsvarende arrangementer i deres kommuner. Veteraner med følge blir invitert til mottakelse, medaljeseremoni og middag på Caledonien.

4.2 NAV

NAV er førstelinje hvis en veteran trenger hjelp fra det offentlige. NAV Kristiansand kartlegger primært hva brukeren trenger. For NAV er det flere utfordringer i møte med vedkommende. Relevante helseplager avdekkes ofte for seint fordi personen ikke opplyser at vedkommende er veteran, at saksbehandler ikke oppdager det, eller det ikke fremgår tydelig av dokumentasjonen.

¹⁴ Forsvaret 2017

¹⁵ Grossman 2004, ss. 332-340.

Siden 2016 behandles alle veteransaker, hvor fysisk og psykisk skade har sammenheng med utenlandstjeneste, av Yrkesskadeforvaltningen i Oslo. At man har sentralisert disse komplekse sakene gjør NAV i stand til behandle veteranene likeverdig, raskere og med bedre kvalitet. NAV har etablert et eget kompetansemiljø for veteransaker i NAV ved NAV Elverum. Alle NAV-enheter i Norge kan søke råd og veiledning for identifisere årsakssammenhengene og forstå veteranene.

Per dags dato er det ingen øremerkede tiltak i NAV for veteraner.

4.2 Barne- og familietjenester, familiens hus

Barne- og familietjenestene i Kristiansand kommune har flere lavterskeltilbud, men de er ikke innrettet mot spesifikke målgrupper. Enhetene har god kompetanse på psykisk helse og familieproblematikk. Utfordringer som rus, psykiske vansker, posttraumatisk stress håndteres her, men enhetene har ikke spesiell kompetanse på veteran-tematikken. Det er først og fremst barneperspektivet som vil vektlegges. Oppfølgingen av de voksne er på foreldrerollen/foreldreveiledning og det drives ikke behandling av den voksne.

Det er potensial for bedre samhandling internt i kommunen og opp mot spesialisthelsetjenesten når problemer hos voksne og barn skal ses i sammenheng.

4.3 Oppfølgingstjenesten, rus og psykisk helse

Oppfølgingstjenesten har flere tilbud. Det ene som er relevant for veteraner, er lavterskeltilbudet Rask psykisk helsehjelp. Målet er å gi brukere med milde til moderate tilstander et raskt tilbud. Det andre er oppfølgingsteamene, som hjelper mennesker som har utfordringer knyttet til psykisk helse, rus og/eller har sosiale vansker. Ungteam har ansvaret for de under 25 år og Oppfølgingsteam for voksne har ansvar for dem over 25 år. Teamene kan også veilede pårørende. Oppfølgingsteamene samarbeider med ulike instanser, både på kommunalt nivå og med spesialisthelsetjenesten.

4.4 RVTS Sør

Regionalt ressurscenter for vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging(RVTS) har vært med på å gjennomføre tiltak for å styrke helse- og oppfølgingstilbudet til FN/NATO veteraner. Dette arbeidet gjøres i samarbeid med nasjonale og regionale aktører på veteranfeltet i Norge, blant annet veteranforeninger i Kristiansand.

RVTS Sør tilbyr kurs til ulike målgrupper som har en rolle i oppfølging og behandling av veteraner og veteranfamilier. Undervisningstilbudet fokuserer særlig på traumeforebygging og behandling. Målgruppene for kurs er fastleger, NAV, DPS og andre kommunale helsetjenester. Det er RVTS Sør sin rolle å bygge kompetanse i det ordinære helsevesenet.

RVTS Sør er tilgjengelig for de som skulle ønske en kort innføring eller heldagskurs om veteraners utfordringer.

4.5 Universitetet i Agder

Universitetet i Agder mottar mange veteraner som starter høyere utdanning etter tjenesten. Noen av dem kontakter ressurscenteret på UiA. Ressurscenteret består av SiA Helse (psykososialt lavterskeltilbud), Tilretteleggingstjenesten ved UiA (for studenter med funksjonsnedsettelse), Studentpresten og Studier med Støtte (tiltak gjennom NAV). Samlet gir ressurscenteret et psykososialt helsetilbud til studentene, samt at senteret kan støtte og veilede de studenter som på en eller annen måte opplever utfordringer knyttet til studiehverdagen. Alle som er registrert som student på UiA kan få bistand fra ressurscenteret. Tilretteleggingskontoret samarbeider med NAV.

UiA vurderer å opprette egen samling med veteraner, samt fasiliteter for kameratstøtte under studiene.

4.6 Stiftelsen Arkivet:

Stiftelsen Arkivets hovedfokus er på 2. verdenskrig og hjemmefronten, krigsgenerasjonen, konsentrasjonsleirfangene og krigsseilerne, men har også arrangementer for alle veteraner som har vært ute i Norges tjeneste. Arkivet samarbeider med veteranforeninger og RVTS Sør om ulike arrangementer. 8. mai hedrer man krigsveteranene fra 2. verdenskrig. 9. mai hvert år markeres Motstandskampens dag på Agder.

Det er muligheter for utvidet samarbeid med veteranforeningene i forbindelse med foredrag for skoleklasser.

4.7 SIOPS

Veteranforbundet for skadde i internasjonale operasjoner (SIOPS) har et info - og ressurscenter i Oslo. Organisasjonen har to fast ansatte og har kontakter i hele landet som kalles for "Point of Contact". Én av dem befinner seg i Kristiansand. SIOPS er et lavterskeltilbud for veteraner, deres familie og venner. SIOPS tilbyr hjelp ved sosiale, helsemessige eller økonomiske utfordringer.

4.8 NVIO Kristiansand

Norges Veteranforening for Internasjonal Operasjoner, avdeling Kristiansand(NVIO) er den største veteranforeningen i Kristiansand. NVIO har et omfattende, åpent tilbud for alle veteraner og deres pårørende. NVIO KRS har to veteranhus; Offisersmessen på Gimlemoen og Veteranloftet på Lasarethøyden på Odderøya. NVIO KRS arrangerer jevnlig treff og aktiviteter. NVIO KRS har et nært samarbeid med RVTS Sør og deltar aktivt i deres kursvirksomhet. NVIO er en aktiv veteranforening med stor veteran- og pårørendeaktivitet.

4.9 Camp Møvik

Camp Møvik-Veteranhuset er et møtested for personell som har tjenestegjort for Kongeriket Norge i utlandet gjennom Forsvaret, Politiet eller andre organisasjoner.

Camp Møvik leier lokale av Kristiansand kommune i nærheten av kanonmuseet på Møvik. Lokalet er åpent for de som er bosatt i nærområdet og alle omkringliggende kommuner. Tilbudet gjelder de som har tjenestegjort og deres familier, tilreisende veteraner med familie og andre som føler en naturlig tilknytning til Camp Møvik. Lokalet har en stor fellesdel for sosial omgang, eget barnerom med spill og aktiviteter for barna, eget bibliotek med variert litteratur, egen foredragssal og kjøkken.

Veteranhuset Camp Møvik startet sin virksomhet februar 2016. Camp Møvik har et spesielt fokus på veteraners familier og deres pårørende.

4.10 Legacy Veterans MC(Legacy vets) og Militære Veteraners Motorsykelklubb(Milvet)

Milvet MC Chapter Sørlandet består av flere veteranfamilier som samles ca en gang per uke for å kjøre mc-tur sammen. De møtes for å slå av en prat over en kopp kaffe, under mottoet: «Sammen ute – sammen hjemme!».

Legacy Vets er en motorsykelklubb av og for veteraner fra Forsvaret. Det er en internasjonal klubb, opprinnelig startet i USA og har vært i Norge siden 2002. Klubbens formål er fellesskap knyttet til motorsykel og veteransaken. Klubben har eget hus i Arendal.

4.11 NROF Kristiansand

Norske Reserveoffiserers Forbund (NROF) er en landsdekkende organisasjon med 57 lokalavdelinger og ca. 7000 medlemmer. Formålet er å støtte Forsvaret og forankre forsvarsviljen gjennom å arrangere virksomhet som fremmer medlemmenes aktive forhold til Forsvaret og vedlikeholder reservens kompetanse. Forbundet ønsker også å støtte Forsvaret gjennom å bidra til at reserven brukes som aktiv ressurs for Forsvaret og ved å ivareta reservistenes interesser. Veteranene er en naturlig del av begrepet «reservister» og ca. 35% av medlemmene i NROF er veteraner. En rekke av Forbundets kompetanse- og mestringsfokuserte aktiviteter er godt tilpasset Forsvarets veteraner.

5. Tiltaksdel

Med bakgrunn i «Handlingsplan – I tjeneste for Norge» oppfordres kommunene til å lage veteranplaner som legger vekt på kompetanseheving, forpliktende samarbeid mellom relevante aktører og ivaretagelse av målgrupper som har behov for ulike tilbud. Målene for kommunens arbeid med veteranplan er å gi

1. Heder og anerkjennelse til veteranene
2. Oppfølging og forebygging
3. Benytte veteranenes kompetanse

Arbeidsgruppen foreslår disse tiltakene for å møte de utfordringer som har kommet frem i arbeidet. Rådmannen mener at tiltakene ikke vil medføre nye kostnader, men vil påvirke hvordan kommunen arbeider.

Tiltak	Ansvar	Frist
Beredskapsansvarlig og kriminalitetsforebyggende koordinator vil vurdere å bruke veteranenes kompetanse.	Kristiansand kommune v/Beredskapsansvarlig og kriminalitetsforebyggende koordinator	Høst 2018
Ordringen for 8. mai videreføres	Organisasjonssektoren v/Politisk og administrativt sekretariat	Våren 2018
Kommunen oppretter ressurside for veteraner på sin nettportal	Organisasjonssektoren v/Kommunikasjonsenheten	Høst 2018
Kommunen vurderer å igangsette samarbeidsprosjekt med stiftelsen Arkivet om foredrag for skoleklasser	Oppvekstsektoren	Våren 2019
Kristiansand kommune vurderer å arrangere fagdag i samarbeid med RVTS Sør og/eller Arkivet	Kristiansand kommune v/Helse- og sosialsektoren	Høst 2018
Kommunen sender representanter til Forsvarets veterankonferanse	Kristiansand kommune	Våren 2018
NAV Kristiansand vurderer å sette av dedikerte ressurser til behandling av veteransaker.	Kristiansand kommune, v/NAV Kristiansand	Våren 2019

6. Kilder

Forsvarsdepartementet (2014): Regjeringens oppfølgingsplan for ivaretagelse av personell før, under og etter internasjonal tjeneste. 06/2014

Forsvaret. (2016). I tjeneste for Norge. Oslo: Forsvaret.

Forsvaret. (2017). Grunnlag for utvikling av en kommunal veteranplan. Oslo: Forsvaret.
<https://forsvaret.no/tjeneste/ForsvaretDocuments/kommunale-veteranplaner-web.pdf>

Gustavsen, Elin(2017): «Constructing meaning after war. A study of the lived experiences of Norwegian Afghanistan veterans and military spouses»
<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/59209/PhD-Gustavsen-DUO.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

RBUB (2017): Familiemessige utfordringer knyttet til deltakelse i internasjonale operasjoner
https://www.bufdir.no/global/nbbf/Familie_samliv/Familiemessige_utfordringer_knyttet_til_deltakelse_i_internasjonale_operasjoner.pdf

Regjeringen 2009: Fra vernepliktig til veteran» St.meld. nr. 34 (2008-2009)
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-34-2008-2009/id560494/>

Reichelt, Jon G.: Håndbok i militærpsykiatri (2016)

PwC(2017): Evaluering av Regjeringens oppfølgingsplan «I tjeneste for Norge»

Statistisk sentralbyrå. (09/2013). Veteraners levekår; Forsvars- og politipersonell som har deltatt internasjonale operasjoner. Oslo-Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå.

Veterancenteret 2017: «ISAF7 – 6,5 år etter hjemkomst»
<https://veteranalliancen.files.wordpress.com/2015/02/hold7undersc3b8gelsen3.pdf>